

YEZİD II

tezi, 2000), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ünal Kılıç, "Kabile Asabiyeti Bakımından Yezid b. Abdülmelik'in Hilafeti", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIV/1, Sivas 2010, s. 51-69; Halil Şâkir Hüseyin, "Hükümü Yezid b. Abdülmelik", *Adâbü'r-Râfideyn*, XVI, Musul 1986, s. 353-372; Hakkı Dursun Yıldız, "Yezid b. Abdülmelik", *İA*, XIII, 409-411; H. Lammens - [Kh. Y. Blankinship], "Yazid b. Abd al-Malik", *EP*² (İng.), XI, 311.

ÜNAL KILIÇ

YEZİD III

(يزيد)

Ebû Hâlid en-Nâkıs Yezid b. Velid
b. Abdülmelik el-Ümevî
(ö. 126/744)

Emevî halifesi
(Nisan 744 – Ekim 744).

90 (709) veya 96 (714-15) yılında Dımaşk'ta doğdu. Babası Emevî halifesi I. Velid, annesi Sâsânîler'in son kısırsâ III. Yezdicerd'in torunu Şahferend (Şâh Âfrîd) bint Firûz'dur. Şahferend, Kuteybe b. Müslim tarafından Mâverâünnehir fetihlerinde esir alınıp Haccâc b. Yûsuf es-Sekaffî'ye gönderilmişti. Haccâc onu Halife I. Velid'e yolladı. Cârîyeden doğma ilk Emevî halifesi olan Yezid'in, anne tarafından ninelere biri Bizans kayserinin, biri de Türk hakanının kızı olduğundan anne ve babasının nesliyle iftihar ederek, "Ben dört hükümdarın; kısırsâ, kayser, hakan ve Mervân'ın torunuyum" dediği zikredilir.

Her türlü kötülüğe yatkın bir yapıya sahip bulunduğu, günlerini içki âlemleri ve av partileriyle geçirdiği söylenen II. Velid bu yüzden büyük itibar kaybetmişti. Ayrıca Hişâm b. Abdülmelik'in valilerinden bir kısmının ağır cezalara çarptırılması, Yahyâ b. Zeyd'in öldürülmesi yüzünden aleyhine geniş bir kamuoyu oluştu. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin öldürülmesi de Yemen asıllı kabilelerin Velid'e düşman olmasına zemin hazırladı. Bu gelişmeler neticesinde Emevî ailesi de ilk defa kendi içerisinde parçalandı. Başta Yezid b. Velid olmak üzere I. Velid ve Hişâm b. Abdülmelik'in oğulları ikisi dışında II. Velid'in muhaliflerine katıldı. İsyana dönüşecek hareketin liderliğini üstlenen Yezid, II. Velid'in gayri ahlâkî davranışlarını eleştirmeye ve kendisi için gizlice biat almaya başladı. Kardeşi Abbas'ın uyarılarına rağmen davetini ısrarla devam ettirdi ve geniş bir taraftar kitlesi kazandı. Dindarların ve görüşlerini benimsediği Kaderiyye mensuplarının yanı sıra bilhassa II. Velid'e düşmanlık besleyen Yemen asıllı Kelbîler'in

desteğini sağladı; taraftarlarının çoğunluğunu Kelbîler teşkil ediyordu. İsyanın başlarında Mizze köyünde taraftarlarından kendisi için biat aldı. Ardından bir gece Dımaşk'a girip şehirde kontrolü eline geçirdi. Daha sonra amcasının oğlu Abdülaziz b. Haccâc b. Abdülmelik kumandasında 2000 kişilik bir kuvveti II. Velid'in üzerine gönderdi. Bu sırada Abdülaziz, II. Velid'e desteğini sürdüren Abbas b. Velid'in kardeşi III. Yezid'e katılmasını sağladı. Abdülaziz ve Abbas'ın komutasındaki birlikler II. Velid'e bağlı kuvvetleri yenilgiye uğrattı. Çaresiz kalan Velid, Tedmür civarındaki Bahrâ Sarayı'na sığındı ve orada yakalanıp öldürüldü (27 Cemâziyelâhir 126 / 16 Nisan 744). II. Velid'in öldürüldüğü duyulunca Yezid b. Velid, Dımaşk'ta ikinci defa biat alarak halifelliğini ilân etti (Cemâziyelâhir 126 / Nisan 744). III. Yezid'in isyanı kaynaklarda genelde dinî sebeple bağlanmıştır. Halifelige kendilerini daha ehil gören I. Velid ve Hişâm evlâdıyla birlikte II. Velid'e büyük düşmanlık besleyen Kelbîler'in ve III. Yezid'i etkileri altına alan Kaderiyye mensuplarının da bu isyanda etkili olduğu bilinmektedir.

III. Yezid yaptığı ilk konuşmada Ömer b. Abdülaziz'i örnek alacağını, ayaklanmayı saltanatı ele geçirmek için değil Allah'ın rızasını kazanmak ve İslâm'a hizmet amacıyla yaptığını, mazlumları Velid'in zulmünden kurtarmak istediğini belirtti. Gereksiz yere binalar yaptırmayacağını, saraylar inşa ettirmeyeceğini, ailesi için servet biriktirmeyeceğini, eyalet gelirlerinin öncelikle kendi bölgelerinde harcanacağını, kapısını herkese açık tutup mazlumların şikâyetlerini dinleyeceğini, gayri müslimlere aşırı vergi yüklemeyeceğini, askerleri uzun süre savaş alanlarında tutmayacağını, yıllık atıyeleri ve aylık erzakı zamanında ödeyeceğini, gelirleri âdil bir şekilde dağıtarak fakirlerin seveylelerini yükselteceğini söyledi. Konuşmasının sonunda, bu vaatlerini yerine getirmemesi halinde kendisini azledebileceklerini, hilâfete daha lâıyk biri çıkarsa ona ilk biat edecek kişinin kendisi olacağını söyledi.

Ancak III. Yezid'in isyanı, onu destekleyen Kelbîler'le Kaysîler arasında bir mücadeleye dönüştüğü gibi Emevî hânedanı mensuplarını da birbirine düşürdü. III. Yezid bu sebeple, halifelığının ilk günlerinde genellikle Emevî ailesinden birini başlarına geçiren Kaysîler'in isyanlarıyla karşılaş-tı. II. Velid'in ölüm haberini alan Humuslular III. Yezid'e biat etmeyip Muâviye b. Yezid b. Husayn'ı başlarına getirdiler. Kınnesrîn, Kudüs ve Filistin'e mektuplar ya-

zarak onlardan II. Velid'in intikamını almak için kendilerine katılmalarını istedikler. Emevî ailesinden Yezid b. Hâlid b. Yezid de onlara katıldı. İsyancılar III. Yezid'in kardeşi Abbas b. Velid'in sarayını tahrip ederek çocuklarını tutukladılar. Kendilerini desteklediği halde, Dımaşk üzerine gitmemelerini tavsiye etmesi yüzünden samimiyetinden şüphelendikleri Humus Valisi Mervân b. Abdullah'ı öldürdüler. Ardından Ebû Muhammed es-Süfyânî kumandasında Dımaşk'a yürüdüler. III. Yezid, yakınbiraderi Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik'i ve ardından Abdülaziz b. Haccâc'ı onlara karşı gönderdi. Dımaşk civarında bozguna uğratılan isyancılar Yezid'e itaat ettiklerini bildirdiler. Yezid tekrar isyan çıkarmalarını önlemek için onları affedip ih-sanlarda bulundu. Öte yandan bölgedeki Yemenliler'in lideri Saïd b. Ravh b. Zinbâ liderliğinde ayaklanan Filistin halkı Emevî ailesinden kendilerine katılan Yezid b. Süleyman'a biat etmişti. Bu isyanı duyan Ürdün halkı da Emevî ailesinden Muhammed b. Abdülmelik liderliğinde ayaklandı. Süleyman b. Hişâm onların üzerine giderek Filistin ve Ürdün halkını da itaat altına alıp bölgede sükûneti sağladı. III. Yezid isyanların bastırılmasının ardından kardeşi İbrâhîm'i Ürdün, Zab'ân b. Ravh'ı Filistin, Mesrûr b. Velid'i Kınnesrîn, Muâviye b. Yezid b. Husayn'ı Humus valiliğine tayin etti.

III. Yezid, Yûsuf b. Ömer es-Sekaffî'yi azledip Irak genel valiliğine mutaassıp bir Yemenli olan Mansûr b. Cumhûr'u getirmişti. İsyana kalkışan Yûsuf b. Ömer yakalanarak Dımaşk'a getirildi ve tutuklandı. Mansûr Vâsıt, Basra, Sind, Sicistan ve Horasan'a yeni valiler gönderdi. Ancak kendisine itaat etmeyen Horasan Valisi Nasr b. Seyyâr'ı görevinde bırakmak zorunda kaldı. III. Yezid, çok geçmeden Mansûr'u görevinden alıp Irak valiliğine Ömer b. Abdülaziz'in oğlu Abdullah'ı getirdi. 126 (743) yılında Horasan'da Yemenliler'le Kaysîler arasında Emevîler'in yıkılışına kadar devam eden kabile mücadelesi baş gösterdi. Yemenli lider Cüdey' b. Ali'nin Ezd ve Rebîa kabileleriyle birlikte Nasr b. Seyyâr'a karşı çıkardığı isyan bölgede Arap kabileleri arasındaki rekabeti yeniden alevlendirdi. Mühellebîler'in intikamını almak iddiasıyla ortaya çıkan Cüdey', Nasr ile giriştiği ilk mücadelede esir düştü ve Merv'de hapsedildi (744). Bir ay sonra hapisten kaçarak Merv civarında Ezd ve Rebîa kabilelerinden oluşan yeni bir ordu kurdu. Öte yandan el-Cezîre, İrmîniye ve Azerbaycan Valisi Mervân b. Muhammed, II. Velid'in intikamını almak ve onun iki oğlunun hal-

felik haklarını savunmak iddiasıyla III. Yezîd'e karşı ayaklandı. Ordusunun başında İrmîniye'den ayrılıp el-Cezîre'ye geldi. Ancak Suriye üzerine gitmek için hazırlıklarını tamamladığı sırada III. Yezîd'in kendisini el-Cezîre, İrmîniye, Musul ve Azerbaycan valiliğine getirmek istediğini bildiren mektubunu aldı. Teklifi kabul edip isyandan vazgeçti ve Yezîd'e biat etti.

II. Velîd'in arttırdığı maaşları eski seviyesine indirmediğinden "en-Nâkıs" lakabıyla anılan III. Yezîd, Ömer b. Abdülazîz'i örnek alıp vali tayininde dinî kurallara bağlılıklarıyla tanınanları tercih etti; onlara adil davranmalarını ve sade bir hayat yaşamalarını emretti. Ancak onun Yemenliler'i tutarak valiliklere onları getirdiği bilinmektedir. Halifelığının altıncı ayında hastalığa yakalanınca yakınlarının tavsiyesiyle kardeşi İbrâhîm'i birinci, Abdülazîz b. Haccâc b. Abdülmelik'i ikinci veliaht tayin etti. Onun veliaht belirlemeden öldüğü de rivayet edilir. Altı ay halifelik yaptıktan sonra vefat eden III. Yezîd, kardeşi İbrâhîm'in kıldırıldığı cenaze namazının ardından Dimaşk'ta Bâbüssağir Kabristanı'nda defnedildi (19 Zilhicce 126 / 2 Ekim 744). Dindar bir halife olan Yezîd'in mühründe "eş-şâkir-lillâh" ibaresi yazılıydı. Emevî ailesinin birbirine düştüğü III. Yezîd dönemi Emevîler'in çöküşünün de başlangıcı sayılır. Bu aşamada Abbâsî isyan hareketi de büyük güç kazanmıştır. Gaylân ed-Dimaşkî'nin görüşlerini benimseyen Yezîd, insanları Kaderiyye'yi benimsemeye çağırarakla birlikte bu hususta baskı uygulamamıştır. Mu'tezile âimleri onu imamları arasında sayar ve Ömer b. Abdülazîz'den daha faziletli kabul eder (Zehebî, V, 376).

BİBLİYOGRAFYA :

Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, Beyrut 1415/1995, s. 236-242; Câhiz, *Hilâfet Ordusunun Menkıbeleri ve Türkler'in Faziletleri* (trc. Ramazan Şeşen), Ankara 1967, s. 90-91; Belâzürî, *Ensâb* (Zekkâr), IX, 189-197; Ya'kübî, *Târîh*, II, 333-336; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IV, 293; VI, 476; VII, 231-254, 262-299; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (Abdülhamîd), III, 225-229, 233-235, 239; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğâni* (nşr. Abdülemîr Ali Mühennâ), Beyrut 1407/1986, VII, 84-93; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, V, 28, 259, 286, 289, 290-297, 302, 306, 308-310, 335; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, V, 374-376; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Suku-tu* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1963, s. 174, 177-178, 182; Abdüşşâfi M. Abdüllatif, *el-Âlemü'l-İslâmî fi'l-âsri'l-Ümevî*, [baskı yeri yok] 1404/1984, s. 201-206; Ali Aksu, "Yezîd b. Velîd'in Hayatı ve Halifelîği", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 4, Sivas 2000, s. 290-303; Mevlüt Koyuncu, "Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik", *TD*, sy. 36 (2000), s. 283-298.

MEVLÜT KOYUNCU

YEZİD b. DABBE

(يزيد بن ضبة)

Yezîd b. Mişksem es-Sekafî
(ö. 130/748 [?])

Emevîler dönemi Şuûbî şairi.

Asıl adı Yezîd b. Mişksem olup Dabbe annesinin adıdır. Torunu Abdülazîm b. Abdullâh es-Sekafî'nin anlattığına göre (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, VII, 93) Yezîd'in babasının değil de annesinin adıyla tanınması ve Sekafî nisbesini almasının sebebi, kendisi küçük yaşlarda iken babası Mişksem'in ölümü üzerine annesi Dabbe'nin Tâif'te Mugîre b. Şu'be es-Sekafî'nin ve ondan sonra da oğlu Urve'nin çocuklarına bakarken Yezîd'i de burada büyütmüş olmasıdır. Kölelikten gelen Yezîd'in velâsı önce Sakîf'teki Benî Mâlik b. Hutayt'a, ardından Benî Âmir b. Yesâr'a ait olmuştur. Babası ya da annesi veya her ikisi muhtemelen Arap değildi. Yezîd b. Dabbe çocukluğunu geçirdiği Tâif'te bir müddet kaldıktan sonra Dimaşk'a göç etti, orada Emevîler'den Halife Yezîd b. Abdülmelik'in (II. Yezîd) oğlu Velîd b. Yezîd'e bağlandı. II. Yezîd'in halifelîği döneminde (720-724) onunla dostluğunu sürdürdü ve kendisinden hiç ayrılmadı. Arap ırkçılığını savunan Velîd ile Şuûbî olduğu ifade edilen Yezîd b. Dabbe'yi Maniheizm'e bağlılığın bir araya getirdiği söyleniyorsa da kaynaklarda bunların Maniheizm'i benimsemişliğine dair herhangi bir işaret yoktur (Ömer Ferruh, I, 707).

Emevî hilâfeti 105 (724) yılında Hişâm b. Abdülmelik'e geçince Yezîd b. Dabbe Hişâm'ın halifelîğini tebrik etmeye geldi ve onu metheden bir kaside okumak istedi. Ancak Hişâm bunu kabul etmedi, "Sana Velîd gerek, git onu methet, ona şiiir oku" diyerek huzurundan çıkarılmasını emretti. Çünkü Halife Hişâm bir yandan İslâmî değerlere karşı saygısız davranan Velîd'e öfke duyuyor, diğer yandan kendisinden sonra hilâfete oğlu Mesleme'yi getirmek için Velîd'i ve onun yakınlarını kendisinden uzak tutuyordu. Bu hususu bilen Velîd, Halife Hişâm'ın Yezîd'i hapsedirmesi veya öldürtmesinden endişe ederek kendisine 500 dinar gönderdi ve Dimaşk'tan ayrılıp Tâif'te yaşamasını sağladı. Yezîd b. Dabbe'nin Hişâm'ın halifelîği boyunca (724-743) Tâif'te kaldığı anlaşılmaktadır. Hişâm'ın ölümü üzerine Velîd b. Yezîd (II. Velîd) halife olunca Yezîd b. Dabbe Tâif'ten Dimaşk'a döndü, Velîd onu çevresine alarak çeşitli ihسانlarda bulundu. Ancak hilâ-

fet makamında kısa bir süre kalabilen (6 Şubat 743 – 16 Nisan 744) Velîd'in öldürülmesinden sonra kaynaklarda Yezîd'le ilgili herhangi bir kayda rastlanmamaktadır. Emevîler'in ilk halifelerini (Muâviye ve Abdülmelik) görecek kadar eski bir şair olan Yezîd'in 130 (748) yılı civarında vefat etmiş olması muhtemeldir (*a.g.e.*, I, 708).

Yezîd b. Dabbe, İslâm fetihlerinin ardından Araplar'ın hâkimiyet kurduğu bölgelerdeki Fars, Türk, Rum, Kıptî, Süryânî gibi tebaaya bilhassa Emevîler döneminde uygulanan baskı siyasetine tepki olarak ortaya çıkan ve edebî yönleri bulunan, başlıca temsilcilerini İsmâil b. Yesâr, Beşşâr b. Bürd, Ebû Nüvâs gibi şairlerin teşkil ettiği Şuûbiyye hareketi mensuplarından (bk. ŞUÛBİYYE). Rivayete göre hâmisî Velîd, Selmâ bint Saîd b. Hâlid adında bir kıza âşık olmuş ve şiiirlerinde onun güzelliğini methetmiş, Yezîd b. Dabbe de Velîd ile dost olmasına rağmen Araplar'ı kötüleyip onlara karşı övünmek istediği zaman Selmâ adını Araplar için sembol olarak kullanmıştır. Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, onun Halife Hişâm'ın huzurundan kovulduktan sonra Şuûbî duygularını dile getirdiği uzun şiirini (Nûniyye) nakletmektedir (*el-Eğâni*, VII, 93-94). Yezîd bu şiirinde kavmî asabiyye çerçevesinde Şuûbî fikirlerini dile getirmiş, Araplar'ı yermiş ve kendi kavmini övmüştür. Araplar'ın kendilerinden uzaklaşmalarına rağmen kendilerinin Araplar'a yaklaştığını, Araplar devleti perişan etmişken onu kendilerinin düzelttiğini, Araplar arasında çıkan kargaşalara, fitnelere kendilerinin son verdiğini, komşuyu himaye eden yiğit, zeki, sözünün eri, cömert ve asil kimseler olduklarını, asaletlerini de kılcıklarıyla koruduklarını ifade etmiştir.

Ebû'l-Ferec'in Yezîd b. Dabbe'nin müvelled şairler arasında yer aldığını söylemesi onun melez bir soydan geldiğini anlatma amacına yönelik olmalıdır. Ebû'l-Ferec ayrıca Asmaî'nin Yezîd b. Dabbe hakkında Sakîf'in bir mevlâsı olmakla birlikte fesahatini takdir ettiğini, onu Tâif'te gördüğünü, zor anlaşılır kafiyeleri ve garip lafızları tercih ettiğini söylediğini nakleder (*a.g.e.*, VII, 103). Ömer Ferruh'a göre Yezîd'in tardiyâyâ (avcılık şiirleri) dair şiirleri türün özelliğine bağlı şekilde garip lafızlar içerir; ancak medih ve gazel türü şiirlerinde anlaşılır bir üslûp kullanır (*Târîhu'l-edeb*, I, 708). Ebû'l-Ferec de Velîd'in avını ve av atını tasvir ettiği bir kasidesini (Bâiyye) nakleder (*el-Eğâni*, VII, 97-99). Şairin günümüze ulaşan şiirlerinin bir özelliği de bestelenmeye uygun kısa vezinlerle nazmedilmiş olmasıdır. Nitekim Velîd, Ye-